

İKİNCİ BÖLÜM

PETER VAN INWAGEN'DA ÖZGÜR İRADE VE BAĞDAŞMAZLIK SORUNU

NEDENSEL DETERMİNİZM, BAĞDAŞMAZCILIK VE ÖZGÜR İRADE

Özgür irade, temel olarak “ahlaki sorumluluk olarak gerçekleştireceğimiz fiillere karar verebilmek için taşıdığımız güç ya da yetenek olarak tanımlanabilir.”¹¹² Fakat genel tartışma literatürü içerisinde özgür irade ve ahlaki sorumluluk kavramları ayrı ayrı da ele alınabilir. Bu tanımlamaya göre özgür iradenin metafizik pozisyonu, bir çeşit dolaysız güç ya da aktüel hâle geçmesi mümkün olan bir kabiliyet olarak temellendirilir. Robert Kane’in aktardığına göre özgür irade çerçevesinde oluşan problem, “insanların farkında olmadıkları zamanlarda, kendi davranışlarının dünya tarafından ne derece etkilendiğine dair bir öz-bilinç seviyesine ulaştıklarında başlar.”¹¹³

İnsanın kendi davranışlarını sorgulaması, bu davranışların kaynağını araştırmasını mümkün kılar. Bu bağlamda özgür irade problemi, iki temel alanda incelenir: İnsan davranışlarının gerçekten özgür olup olmadığı ve bu davranışların belirli determinist yasalara göre önceden belirlenip belirlenmediği. Bu iki yaklaşım, özgür irade üzerine düşünürken kullanılan temel noktalardır. İlham Dilman’a göre, özgür irade probleminin en temel rolü “imkân ve zorunluluk” kavramları arasında kalmış olan insan davranışdır.¹¹⁴

112. John M. Fischer, Robert Kane, Derk Pereboom ve Manuel Vargas, *Four Views on Free Will*, C: I, Wiley-Blackwell, 2007, s. 1.

113. Robert Kane, *The Oxford Handbook of Free Will*, Oxford University Press, 2011, s. 5.

114. İlham Dilman, *Free Will: An Historical and Philosophical Introduction*, Routledge, 1999, s. 4.

Derk Pereboom'a göre, özgür iradeyi ontolojik bir gerçeklik olarak görüyorsak o zaman mümkün sonuç (*consequence*) kümeleri olarak karşımıza çıkan alternatif olaylar mevcut demektir.¹¹⁵ Örneğin, bu durumda bu sabah kahve içmeyi tercih etmem yerine çay içmemin de mümkün olması, geçmişteki birtakım olaylara bağlı olmaksızın mümkündür. Eğer özgür irade inanmıyorsak o zaman insan davranışlarının sonucu olarak karşımıza ancak ve ancak eylemin gerçekleştirildiği zamandan daha önce belirlenmiş olan ve zorunlu sonuçlar çıkacaktır. Bu da özgür iradenin mevcut olmadığı bir dünya yani determinist bir dünyada yaşadığımızı gösterir. Dolayısıyla, insan edimleri geçmişin sonuçlarına bağlı olduğu için herhangi bir alternatif imkana yer verilemeyecektir. Bu yüzden özgür iradenin insanlar açısından felsefi bir problem teşkil etmesi, özgür iradenin bir güç olarak gerçekten var olup olmadığının soruşturulması ile devam eder.

van Inwagen'ın özgür irade hakkındaki felsefi pozisyonunu ele alırken amacımız, 'özgür irade' kavramını bir bakıma onun özgür irade anlayışının tartışılması için en geçerli dayanak noktası olarak gördüğü bağdaşmazcılık ile ilişkili olduğu noktalardan yakalamaktır. van Inwagen'ın düşüncesi bakımından bir maddi varlık olarak insanın kendine ait maddi-olmayan bir varlığın, yetinin ya da parçanın mevcut olduğunun farkına varma hikâyesi aslında bir canlı organizma olarak insana, gerçekleştirdiği bütün mümkün aktiviteler hakkında düşünme özgürlüğü de tanımaktadır. Bu bakımdan özgür iradeyi bir felsefi problem olarak sorunsallaştırmak için asgari olarak maddi-olmayan bir mevcudiyetin kendisi zorunlu şekilde karşımıza çıkmaktadır. Özgür iradenin belirli zihin felsefesi temalarıyla kurduğu ilişkiye ilerleyen kısımlarda değineceğiz. Fakat bundan önce özgür iradenin kökensel noktalarını, temel pozisyonlarını ve sonrasında da van Inwagen'ın özgür irade tartışmaları bağlamında hangi noktada durduğunu tartışmakta fayda vardır.

Nedensel determinizme göre, deneyimliyor olduğumuz zamanın daha gerisindeki bir an içerisinde, şu anda deneyimliyor

115. Derk Pereboom, *Living Without Free Will*, Cambridge University Press, 2001, s. 8.

olduğumuz zamandaki bütün varlık biçimleri belirlenmiştir. Dolayısıyla, nedensel determinizm ifadesindeki ‘nedensel’ kavramı tam manasıyla klasik, fiziksel bir neden-sonuç ilişkisini ifade etmek zorunda değildir. Çünkü buradaki nedensel ifadesi şu anda deneyimiyor olduğumuz zaman içindeki hâlin tekil nedeni her ne olursa olsun, tüm bu olayları mümkün kılan belirlenimin o olaylar gerçekleşmeden önce oluşturulmuş olan nedenden kaynaklandığını betimlemek içindir. Burada nedensel determinizmin aslında spesifik durumların doğurduğu spesifik sonuçlar olarak tezahür ettiğini söyleyebiliriz. Çünkü nedensel determinizm, tekil olayların sonuçları olarak zaten o olayın gerçekleştiği zaman diliminden önce belirli bir durumun habercisi olarak karşımıza çıkmaktadır.¹¹⁶

van Inwagen’a göre determinizm (ya da nedensel determinizm) yalnızca fiziksel birtakım belirlenimler alanına gönderme yapmak için kullanılmaz.¹¹⁷ Nedensel determinizmin fizik dünya ya da fizik kuralları ile ilişkisi, onun ilişkide olduğu parametrelerden yalnızca bir tanesidir. Buna göre, “determinizm kavramının lingüistik atıfları bir itiraz, bağlantı ya da gerektirme (*entailment*) şeklinde olabilir.”¹¹⁸ Dolayısıyla, van Inwagen şeyler hakkındaki önermelerin fiziki durumlar ile ilişkide olduğu noktaları da nedensel determinizm düşüncesinin kapsamına alır. van Inwagen bu ilişkiyi şu şekilde açıklar;

- a) Her ufak zaman dilimi için, dünyayı o zaman dilimi için resmeden bir önerme vardır.
- b) Eğer A ve B önermeleri dünyayı belirli bir zaman dilimi için resmeden birer önermeyse, A önermesindeki dünyanın durumu B’yi gerektirmelidir.¹¹⁹

¹¹⁶. Dilman, *age*, s. 8.

¹¹⁷. Peter van Inwagen, “The Incompatibility of Free Will and Determinism”, *Philosophical Studies: An International Journal for Philosophy in the Analytic Tradition*, C. XXVII, No: 3, 1975, s. 185.

¹¹⁸. van Inwagen, “The Incompatibility of Free ...”, s. 185.

¹¹⁹. van Inwagen, “The Incompatibility of Free ...”, s. 186.